

ESPANYA VISTA PER UNA FRANCESA: LA *RELATION DU VOYAGE D'ESPAGNE* (1691) DE MADAME D'AULNOY

Melissa Guenther
«**Doctoral Student**»
University of Waterloo

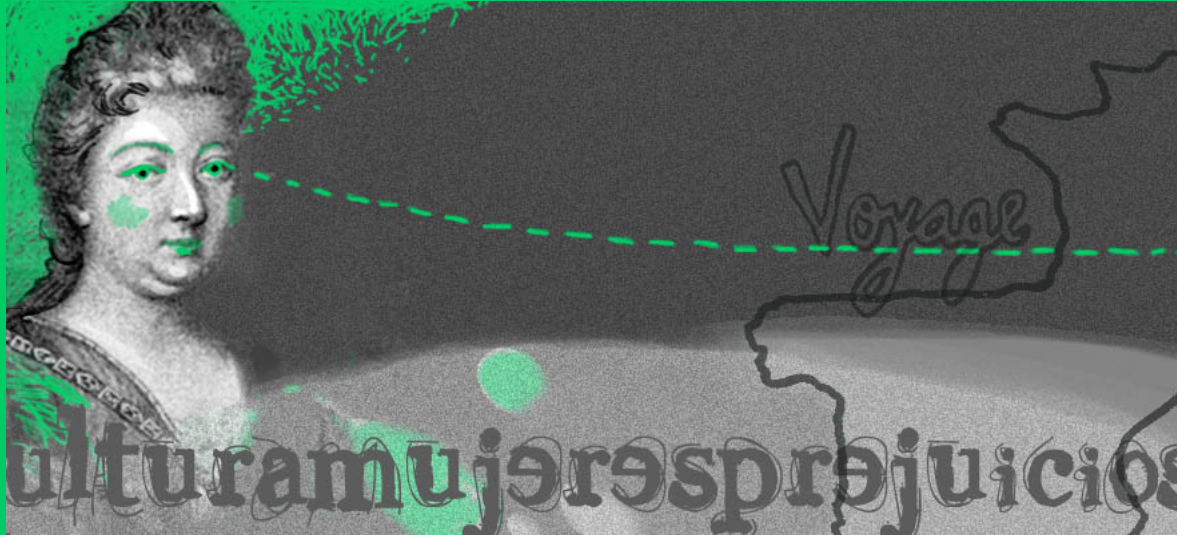
Cita recomandada || GUENTHER, Melissa (2010): "Espanya vista per una francesa: la *Relation du voyage d'Espagne* (1691) de Madame d'Aulnoy" [article en línia], 452°F. *Revista electrònica de teoria de la literatura i literatura comparada*, 2, 127-136 [Data de consulta: dd/mm/aa], < <http://www.452f.com/index.php/ca/melissa-guenther.html> >.

Il·lustració || Mar Oliver

Traducció || Sílvia Masó

Article || Rebut: 04/10/2009 | Apte Comitè científic: 13/11/2009 | Publicat: 01/2010

Llicència || Llicència Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 de Creative Commons.

Resum || La *Relation du voyage d'Espagne* (1691) de Madame d'Aulnoy tingué una importància literària enorme i es pot considerar un mirall de la cultura espanyola i els seus costums a la fi del segle XVII. Les observacions de Madame d'Aulnoy no volen jutjar la cultura d'Espanya ni tampoc pretenen proclamar la superioritat de la cultura francesa per sobre de l'espanyola. Malgrat tot, l'observació de la cultura i els costums de l'Altre espanyol li permeten definir la seva pròpia identitat en tant que dona francesa. Aquest article estudia com Madame d'Aulnoy –dona, escriptora i francesa– retrata les dones espanyoles, i fins a quin punt els prejudicis i els procediments de la literatura de viatges clàssica són presents en les seves descripcions.

Paraules clau || Marie-Catherine d'Aulnoy (1650-1705) | *Relation du voyage d'Espagne* (1691) | Literatura francesa | Literatura de viatges | Dones escriptores | 1600-1699 | Espanya.

Abstract || Madame d'Aulnoy's *Relation du voyage d'Espagne* (1691) had an immense literary importance and can be considered a mirror to the culture of Spain and its customs in the late Seventeenth-Century. Madame d'Aulnoy's observations do not aim to pass judgment on Spanish culture nor are they an attempt to promote to French culture over that of Spain. However, by observing the culture and customs of the Spanish Other her observations allow her to define her own identity as a French women. This article will examine how this French female writer, Madame d'Aulnoy, portrays Spanish women and to what extent the prejudices and practices of classical travel literature are present in her descriptions.

Key-words || Marie-Catherine d'Aulnoy (1650-1705) | *Relation du voyage d'Espagne* (1691) | French literature | Travel literature | Women writers | 1600-1699 | Spain.

Amb la publicació de *Relation du voyage d'Espagne* l'any 1691, la viatgera i aventurera Madame d'Aulnoy ens explica, en qualitat d'estrangera a Espanya, les seves aventures en un país nou. Actualment menys conegut que els seus reculls de contes de fades, *Relation du voyage d'Espagne* de Madame d'Aulnoy tingué una gran importància literària i es pot considerar no només un mirall del món espanyol sinó també una reflexió sobre el món francès a l'època clàssica. L'autora fa un retrat d'Espanya en el moment en què la seva cultura i la seva literatura s'estaven introduint a França i les descripcions de l'exotisme ibèric causaven furor entre els lectors francesos. La narració no només treu profit de la moda dels relats de viatges, sinó també de l'escriptura epistolar. El relat, escrit en forma de cartes dirigides a una cosina a França, només dóna la perspectiva de la viatgera francesa davant les espanyoles. Observa la cultura d'elles espanyoles, li atribueix un valor i, per tant, no es conforma amb valorar només la seva. Al mateix temps, defineix la seva identitat com a dona i com a ciutadana francesa.

Per abordar *Relation du voyage d'Espagne* (1691) de Madame d'Aulnoy, un dels relats de viatges més apreciats del segle XVII, cal conèixer la història de l'autora, una història tan remarcable i potser tan discutida com els seus escrits. Marie-Catherine Jumelle de Barneville, comtessa d'Aulnoy, va néixer el 1650 a Normandia i morí a París el 14 de gener de 1705. El 1666, quan tenia setze anys, es casà amb el baró François de la Motte d'Aulnoy, un nou ric que tenia 46 anys. El 1669, Madame de Gudannes, la mare de Madame d'Aulnoy, acusà el marit d'aquesta d'un crim de lesa majestat. Aquesta acusació va ser la conseqüència d'una sèrie de desastres financers que havien destruït la reputació del marit (Seguin, 2005, 399). El 4 de novembre del mateix any, el Consell del *Grand Châtelet* declarà la innocència del baró d'Aulnoy, però, a causa del seu paper en l'acusació del baró, la mare de la comtessa d'Aulnoy s'exilià a Espanya. No se sap del cert si Madame d'Aulnoy participà en aquest afer, però el que és segur és que restà desapareguda des del procés del seu marit fins a l'aparició dels seus primers llibres el 1690. Pel que fa a la seva residència durant aquests anys velats pel misteri, alguns crítics creuen que va passar algun temps a la presó, i després un any en un convent (Thirard, 2006, par. 1); una altra font estableix que, a causa de la seva culpabilitat, es va exiliar a Espanya amb la seva mare (Foulché-Delbosc, 1926, 13). Tot i que no hi ha cap document que ho certifiqui, és probable que Madame d'Aulnoy hagués viatjat a Espanya entre 1679 i 1681 (Seguin, 2005, 7), sens dubte per escapar dels rumors que l'escàndol havia provocat (Hester 89), però també per visitar la seva mare, que s'havia instal·lat a Madrid (Seguin, 2005, 400). Així doncs, gràcies a aquest esdeveniment dramàtic i inoblidable en la història de Madame d'Aulnoy es va publicar el relat del viatge a Espanya més cèlebre del segle XVII (McLeod, 1989, 91).

Molt conegut en els segles XVII i XVIII, *Relation du voyage d'Espagne* caigué en l'oblit en els segles posteriors, eclipsat per l'èxit de les antologies de contes de Madame d'Aulnoy¹. Actualment els crítics comencen a atribuir un valor literari a aquesta obra (McLeod, 1989, 93), tot i que gran part de les anàlisis intenten determinar si Madame d'Aulnoy va viatjar realment a Espanya o si les seves descripcions són un plagi creatiu. No ens entremetrem en el tema de la veracitat d'aquesta obra, ja que el que realment mereix la nostra atenció és la mirada crítica i descriptiva que dedica a la cultura d'les espanyoles i d'Espanya en aquesta narració. Aquest relat, replè d'observacions detallades, proporciona tants coneixements nous sobre el país, els costums i la moral espanyola, que s'utilitzà per a enriquir els diccionaris de l'època, així com l'*Encyclopédie* de Diderot i d'Alembert (Melzer, 2006, 42). Nascut de la probable experiència de Madame d'Aulnoy a Espanya, *Relation du voyage d'Espagne* és reconegut com el relat d'un viatge a Espanya més cèlebre i instructiu del segle XVII (Prud'homme, 1995, 166).

El llibre de viatges és el resultat d'una tradició molt antiga, que va del periple medieval de Marco Polo² als relats d'exploració a Amèrica i fora d'Europa del segle XVI de viatgers com ara Jacques Cartier³, André Thévet⁴ i Jean de Léry⁵. En lloc del viatge llunyà, els francesos del segle XVII van explorar països veïns poc coneguts (Requemora, 1997, 128). A causa de la novetat dels temes, els escriptors viatgers de l'època van tenir l'avantatge d'una certa llibertat descriptiva (Grélé, 2003, 209), però a la vegada aquesta llibertat els obligava a donar proves de la veracitat de les seves obres, i a lluitar per la seva reputació. La dita "a beau mentir qui vient de loin" ("ja pot mentir qui ve de lluny") demostra el prejudici desfavorable contra el qual els escriptors viatgers han de lluitar (Chupeau, 1977, 540). Madame d'Aulnoy aborda la qüestió de la veracitat dels llibres de viatges en l'apartat "Al lector":

Només he escrit allò que he vist, o allò que he sentit per boca de persones d'una probitat incontestable. No faig referència a noms desconeguts, ni a persones la mort de les quals m'hagi proporcionat la llibertat de suposar-los aventures. [...] m'accontento d'assegurar-me que el que es troba dins les meves Memòries, i allò que es troba en aquest Relat, és exacte i conforme a la veritat (d'Aulnoy, 2005, 31).

No només hi fa referència en aquest apartat, sinó que Madame d'Aulnoy justifica la veracitat dels seus escrits en més ocasions al llarg de les seves cartes⁶.

NOTES

1 | *Les Contes des Fées* (publicat el 1697) i *Les Contes Nouveaux, ou les Fées à la mode* (publicat el 1698).

2 | *Devisement du monde*, 1298.

3 | *Bref récit et succincte narration de la navigation faite en 1535 et 1536 par le capitaine Jacques Cartier [...]*, 1545.

4 | *Cosmographie et singularités de la France antarctique*, 1557.

5 | *Histoire d'un voyage fait en la terre du Brésil*, 1578.

6 | Madame d'Aulnoy diu, en una carta, que s'ha hagut d'informar sobre molts aspectes per poder presentar millor l'actualitat espanyola a la seva cosina: «La precisió amb què us vull contar les coses que crec dignes de la vostra curiositat, m'obliga ben sovint a informar-me de moltes particularitats que hauria negligit, si vós no m'haguéssiu dit que us plauen, i que us agrada viatjar sense sortir de la vostra cambra» (d'Aulnoy, 2005, 157). Utilitza també l'estil de la seva escriptura com a justificació de la veracitat dels seus escrits: «Us dic les coses a mesura que se m'apareixen a l'esperit, i les dic força malament; però el fet que m'estimeu, estimada cosina, em tranquil·litza sobre els meus errors» (d'Aulnoy, 2005, 218). En altres paraules, els errors i l'espontaneïtat de la seva escriptura són precisament allò que crea l'estil natural i la versemblança en el seu relat.

Per mantenir l'interès del lector francès, la nova moda dels relats de viatges exigia posar l'accent en l'entreteniment i la intriga, i per aquesta raó, les obres dedicades a la societat espanyola (exòtica i fascinant) atreïen els lectors en gran nombre. També, la literatura espanyola s'infiltrava cada vegada més a França i els francesos van començar a llegir-la en la seva forma original, o sigui, en castellà. *El Quixot* de Miguel de Cervantes, per exemple, un text llegit i apreciat per Madame d'Aulnoy (d'Aulnoy, 2005, 339), reflectia una imatge exòtica i misteriosa d'Espanya (Palmer, 1971, 223-224). Fins i tot els salons literaris francesos s'interessaven per tot el que era espanyol (Rogers, 1926, 208-209). Dit d'una altra manera, Espanya estava de moda. L'interès francès no provenia només de la qüestió de la Successió espanyola (que havia de determinar el futur d'Espanya) sinó també del declivi del poder que Espanya vivia en aquella època, i també, per la mort misteriosa de Maria Lluïsa d'Orleans, esposa de Carles II, rei d'Espanya (McLeod, 1989, 94). A causa d'aquesta "dèria francesa", l'escriptura de viatges a Espanya i les descripcions d'aquests viatges sovint perjudicaven el país i el seu poble. Els estereotips que es repeteixen en tots els textos són els de "l'auberge espagnole", dels seus vicis i costums poc civilitzats, de la passió en l'amor, de la violència i de les venjances excessives, de les creences supersticioses, i, finalment, dels seus costums bàrbars. Aquesta imatge desfavorable de l'Espanya primitiva, que prové de les idees preconcebudes dels viatgers, també es fan evidents en algunes observacions de Madame d'Aulnoy.

Malgrat que *Relation du voyage d'Espagne* de Madame d'Aulnoy intenta crear un retrat de l'Espanya del segle XVII, aquest relat només proporciona una perspectiva, la de la viatgera francesa davant les espanyoles. La majoria de descripcions que el relat ofereix tracten només d'una part de la societat espanyola (els membres de l'alta societat i, en concret, les dones) i, per tant, no ofereix una imatge massa justa d'les espanyoles en la seva totalitat. Madame d'Aulnoy observa la cultura d'les espanyoles i li atribueix un valor, no es conforma amb valorar només la seva. Segons Emmanuel Lévinas, si només es té accés a un sol punt de vista sobre una cultura, existirà una mancança pel que fa a la reciprocitat, necessària per a la identificació de l'Altre. Encara que sigui evident que l'individu observat a la vegada també és observador (o, el que és el mateix, l'Altre espanyol també observa la viatgera), aquest fet no apareix ni en el text ni en les descripcions de Madame d'Aulnoy.

Reprement la idea de Tzvetan Todorov segons la qual l'exotisme es divideix en dues categories (la d'un poble més avançat i superior, i la d'un poble menys avançat i inferior a un altre), sembla que les descripcions de Madame d'Aulnoy s'inscriuen al cor de les dues tendències a la vegada; descriu les espanyoles com essent superiors als francesos però també inferiors pel que fa a les grans

diferències culturals. En definitiva, la mirada de la narradora sobre les espanyoles oscil·la entre l'objectivitat i el judici de valor, la qual cosa es fa evident en la citació següent:

Em direu que les espanyoles són folls amb la seva quimèrica grandesa. Potser teniu raó; però pel que fa a mi, que penso que els conec força bé, la meua opinió és ben diferent. Estic d'acord, malgrat tot, que la diferència entre les espanyoles i les franceses ens és del tot favorable. Potser no m'hauria de barrejar en aquesta decisió, ja que hi estic massa interessada per parlar-ne sense passió. Però estic convençuda que no hi ha massa persones raonables que no ho jutgin de la mateixa manera (d'Aulnoy, 2005, 285).

Tots els judicis de la narradora provenen de la seva història i de les seves experiències, i és doncs a partir del seu propi sistema de valors que pot formular un judici sobre l'Altre. La noció de relativisme cultural és molt important, ja que no implica sempre una negació de l'Altre, com ho demostra, d'altra banda, el relat de Madame d'Aulnoy. En efecte, la narradora observa les diferències entre les dues cultures i s'encarrega de tornar a posar aquestes diferències en el context de la societat. L'escriptura de Madame d'Aulnoy correspon igualment, en el seu acostament a l'Altre, a la definició de l'etnografia: descriure la cultura de l'Altre.

Respecte a la situació de la dona espanyola, Madame d'Aulnoy subratlla que les dones pateixen una llibertat limitada i la subjecció als homes. A partir de la tercera carta, s'adona de les restriccions que pateixen les dones en els seus desplaçaments, i explica que una dona no pot sojornar més de dos dies en un hostel en els camins d'Espanya. L'aïllament de les dones en la societat espanyola s'estén fins a la cort de Madrid, on les dones es posen als balcons i a les finestres a la primera ocasió; les carrosses sempre duen les cortines tancades; envien les amants al convent quan el rei ja no les vol, perquè "es facin religioses" (d'Aulnoy, 2005, 285); i finalment, les dones porten vestits esplèndids per aprofitar qualsevol ocasió per a mostrar-se.

Madame d'Aulnoy il·lustra la subordinació de la dona amb un exemple xocant. Es tracta de les normes del sopar espanyol, en què els homes mengen sols a la taula i les seves dones per terra, sobre una catifa amb els nens. Segons la narradora, no mengen d'aquesta manera per una qüestió de respecte (d'Aulnoy, 2005, 310), sinó que aquesta manera de menjar mostra una diferència entre els dos sexes. Madame d'Aulnoy torna a exposar aquest costum quan explica als lectors l'episodi en què ha hagut de seure sobre la catifa per menjar:

Els coberts eren sobre la taula per als homes, i a terra, sobre la catifa, hi havia una tovalla estesa amb tres coberts per a *doña* Teresa, per a mi i per a la meua filla. Jo havia restat sorpresa d'aquesta moda, ja que no en tinc el costum. Malgrat tot, no ho vaig manifestar i ho vaig voler provar, però mai no havia estat tan incòmoda; les cames em feien un mal terrible; tan aviat em recolzava sobre el colze com sobre la mà; al final vaig renunciar a sopar, i la meua amfitriona no es va adonar de res, perquè ella creia que, com a Espanya, també a França les dones menjaven per terra. Però [els homes], que s'adonaren dels meus esforços, [...] em digueren [...] que m'assegués a taula de seguida. Jo ho vaig acceptar, amb la condició que *doña* Teresa també ho fes; ella no gosava, perquè hi havia homes, i [...] ens confessà [...] que no havia segut mai en una cadira [...] (d'Aulnoy, 2005, 195-196).

Madame d'Aulnoy critica sovint el comportament de les espanyoles a la cort quan analitza la manca de formalitat en llur conducta en relació amb la cort de França:

[les dones] no es fan petons per saludar-se. Em penso que és per no endur-se el guix que duen a la cara, però es presenten sense guant; i, quan parlen es diuen de tu, i no s'anomenen senyora, ni senyoreta, ni Altesa, ni Excel·lència, sinó simplement *doña* Maria, *doña* Clara, *doña* Teresa. M'he informat d'on ve aquest tracte tan familiar i m'han dit que és per a no tenir cap motiu per a enfadar-se [...] (d'Aulnoy, 2005, 211-212).

Per a la narradora, que té una experiència francesa del món, aquesta indiferència respecte l'educació de la societat sembla sorprenent i indica també la indiferència entre els comportaments femenins de les dues corts. Madame d'Aulnoy afegeix que:

a Madrid és costum que el senyor o la senyora de la casa passin davant d'aquelles persones que els fan una visita. Afirmen que actuar així és una cortesia, perquè deixen, diuen, tot el que es troba en llur cambra en poder de la persona que va darrere (d'Aulnoy, 2005, 371).

Aquesta descripció de l'alteritat desemboca en una representació de l'espanyola exòtica, una imatge reforçada també per la representació de *doña* Teresa, en la qual Madame d'Aulnoy presenta la conducta femenina ideal:

[E]ls tres cavallers es quedaren allí, perquè a Espanya no és costum entrar a les cambres de les dames mentre són al llit. [...] *Doña* Teresa em rebé d'una forma tan cordial com si fóssim amigues de feia temps. [...] [Q]uan fou el moment de posar-se les sabates, feu treure la clau de la seva cambra i posar el baldó. Vaig voler saber per què es tancava d'aquella manera; em digué que sabia que m'havien acompanyat gentilhomes espanyols, i que preferiria perdre la vida que mostrar-los els peus. Vaig esclafir a riure i li vaig pregar que, donat que jo no comptava, me'ls mostrés. És cert que eren una mica estranys, de tan petits que eren, he vist nens de sis anys que els tenien més grans (d'Aulnoy, 2005, 191-192).

Encara que Madame d'Aulnoy es riu de la norma segons la qual els homes no haurien de veure mai els peus d'una dona, aquesta descripció no pretén ridiculitzar el costum, sinó mostrar la dona ideal que respecta i considera importants els comportaments i les pràctiques culturals de l'època. Madame d'Aulnoy també presenta una imatge més equilibrada de les espanyoles, ja que n'exposa els dos pols, tal com apareixen en la literatura del segle XVII. Però cal ser conscient que l'autora conta exemples extrems per tal d'oferir anècdotes més exòtiques.

D'aquesta manera l'obra de Madame d'Aulnoy ens informa sobre com perceben els francesos una altra cultura. Per a ella a vegades “[e]l viatge només és la confirmació d'allò que creia saber anteriorment o d'allò que havia llegit en un llibre anterior” (Cioranescu, 1983, 57) i insisteix sovint en la superioritat francesa en relació amb les espanyoles. Per exemple: els castells són més bonics a França que a Espanya (d'Aulnoy, 2005, 55, 170), França és més civilitzada perquè les dones no mengen a terra (d'Aulnoy, 2005, 196), les princeses franceses gaudeixen de més llibertat a França (d'Aulnoy, 2005, 210), i els francesos respecten la formalitat en llur comportament (d'Aulnoy, 2005, 212) per citar alguns exemples. Sovint les comparacions amb França serveixen per a establir la inferioritat d'Espanya, però també hi ha, en comptades ocasions, passatges crítics en què l'autora fa una comparació que inverteix els estatus. Per exemple, en comparació amb Espanya, on els membres d'una classe no es barregen amb els d'una altra, l'alta societat francesa permet, en certa mesura, les barreges de classe i, per aquesta raó, la jutja inferior. També remarca que les espanyoles posseeixen una bellesa incomparable (d'Aulnoy, 2005, 213), que les dones caminen millor que les franceses quan porten talons i, de fet, que caminen com si volessin (d'Aulnoy, 2005, 200), i que l'amor és molt més apassionat i enginyós a Espanya que a França (d'Aulnoy, 2005, 314-315). Per tant els seus judicis no són sempre negatius i depreciatius.

Independentment de la qüestió dels prejudicis i dels estereotips que apareixen a *Relation du voyage d'Espagne*, el text de Madame d'Aulnoy és important no només per les descripcions d'un viatge llarg i ardu realitzat per una viatgera del segle XVII, sinó també pel fet que, com a dona de lletres, hagi tingut tant d'èxit en un gènere anteriorment dominat pels homes. El seu relat s'inscriu en un grup de relats que, al segle XVII, van iniciar la moda del viatge a Espanya i van influir sobre el futur del gènere. L'èxit de Madame d'Aulnoy li ve tant del gènere com del tema tractat. Presenta les espanyoles en una època en què les descripcions de l'exotisme ibèric feien furor entre els lectors francesos, sobretot a causa dels interessos de França en relació amb la situació cultural, política i econòmica de l'Espanya de finals de segle XVII. Les descripcions vives i detallades de Madame d'Aulnoy mostren a la vegada els descobriments i les

idees preconcebudes relacionades amb Espanya i les espanyoles, i tot des de una perspectiva femenina i francesa. Contràriament al costum de l'època, Madame d'Aulnoy normalment és equitativa en les seves tries descriptives, i la imatge d'les espanyoles perpetuada per la relació de Madame d'Aulnoy no és tan sols una imatge de l'espanyol exòtic o inferior. Amb altres paraules, es fa evident que Madame d'Aulnoy, a través de les seves descripcions, aprecia les diferències entre les dues cultures.

Bibliografia

- CHUPEAU, J. (1977): «Les récits de voyage aux lisières du roman». *Revue d'histoire littéraire de la France*, 77, 536-553.
- CIORANESCU, A. (1983): *Le masque et le visage: du baroque espagnol au classicisme français*. Genève: Librairie Droz.
- D'AULNOY, Marie-Catherine Jumelle de Barneville, comtesse d' (2005): dans Seguin, M. S. (éd. et introduction), *Relation du voyage d'Espagne*. Paris: Desjonquères.
- FOULCHÉ-DELBOSC, R. (1926): «Madame d'Aulnoy et Espagne». *Revue Hispanique* 67, 1-152.
- GRÉLÉ, D. (2003): «L'identité du héros dans les utopies du règne de Louis XIV» *Neophilologus* 87.2, 209-222.
- MCLEOD, G. (1989): «Writer of Fantasy: Madame d'Aulnoy» dans K. M. Wilson et F. J. Warnke (éds), *Women Writers of the Seventeenth Century*. Athens: University of Georgia Press, 91-99.
- MELZER, S. E. (2006): «The Relation De Voyage: A Forgotten Genre of 17th-Century France» dans J.R. Perlmutter (éd et préface), *Relations & Relationships in Seventeenth-Century French Literature*. Tübingen: Gunter Narr, 33-52.
- PALMER, M. D. (1971): «Madame d'Aulnoy's Pseudo-Autobiographical Works on Spain». *Romanische Forschungen* 83, 220-229.
- PRUD'HOMME, H. M. (1995): «Notorious women»: Women writers and nouvelle galante, 1663-1708. Diss. The University of Texas at Austin.
- REQUEMORA, S. (1997) : «Un seul genre de "Voyage en France"? Entre modèle réel et réécriture fictionnelle, l'espace du voyage». Actes du Colloque Aix-en-Provence, 27-28 septembre 1996, R. Duchêne et P. Ronzeaud (éds). *Papers in French Seventeenth Century Literature*. Paris, 113-134.
- ROGERS, P. P. (1926): «Spanish Influence on the Literature of France» *Hispania: A Journal Devoted to the Teaching of Spanish and Portuguese* 9.4, 205-235.
- SEGUIN, M. S. (2005) (introduction). *Madame d'Aulnoy : Relation du voyage d'Espagne*. Paris: Desjonquères.
- THIRARD, M.A. (2006). «Aulnoy, Marie Catherine, Comtesse d'» dans J. Zipes (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Children's Literature*. Oxford University Press.
- TODOROV, T. (1989): *Nous et les Autres*. Paris: Seuil.